UO‘K: 373.3:372.4

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODIK YONDASHUVLARI

O‘ktamova Nilufarxon To’raboy qizi
Toshkent Perfect universiteti
to’rtinchi bosqich talabasi
E-mail: uktamovanilufarxon@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Abdualimova Mahfuza Safarboy qizi**
Perfect University
“Gumanitar fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi
mahfuzaabdualimova09@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23151991

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy metodik yondashuvlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O‘qish savodxonligining tarkibiy qismlari (dekodlash, ravonlik, lug‘at boyligi, matnni tushunish va motivatsiya), tushunish strategiyalarini ochiq o‘rgatish, o‘zaro o‘qitish, lug‘at ustida ishlash, formativ baholash hamda raqamli resurslardan foydalanish yo‘nalishlari yoritilgan. 4-sinf uchun dars namunasi va qayta hikoya qilishni baholash rubrikasi taklif etiladi.
Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta’lim, matnni tushunish strategiyalari, o‘zaro o‘qitish, lug‘at boyligi, formativ baholash, o‘qishga motivatsiya.

Аннотация. В статье теоретически анализируются современные методические подходы к развитию читательской грамотности младших школьников. Раскрываются компоненты читательской грамотности (декодирование, беглость, словарный запас, понимание текста и мотивация), явное обучение стратегиям понимания, взаимное обучение, работа со словарём, формирующее оценивание и использование цифровых ресурсов. Предлагаются образец урока для 4 класса и рубрика оценивания пересказа.
Ключевые слова: читательская грамотность, начальное образование, стратегии понимания текста, взаимное обучение, словарный запас, формирующее оценивание, читательская мотивация.

Abstract. The article offers a theoretical analysis of modern methodological approaches to developing reading literacy in primary school pupils. It describes the components of reading literacy (decoding, fluency, vocabulary, comprehension and motivation), explicit teaching of comprehension strategies, reciprocal teaching, vocabulary instruction, formative assessment and the use of digital resources. A sample lesson for Grade 4 and a rubric for assessing retelling are proposed.
Keywords: reading literacy, primary education, comprehension strategies, reciprocal teaching, vocabulary, formative assessment, reading motivation.

KIRISH

O‘qish savodxonligi zamonaviy ta’limning markaziy natijalaridan biri bo‘lib, u nafaqat matnni to‘g‘ri va ravon o‘qish, balki o‘qilganni tushunish, undan foydalanish, uni baholash va o‘z maqsadlari yo‘lida qo‘llash qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Xalqaro tadqiqotlarda, jumladan PIRLS va PISA doirasida, o‘qish savodxonligi aynan shunday keng ma’noda talqin qilinadi [13; 15]. O‘zbekistonda ta’lim sohasidagi qonun va strategik hujjatlar ham o‘quvchilarning funksional savodxonligini va zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirishni ustuvor vazifa sifatida ko‘rsatadi [1; 2; 3].

Boshlang‘ich sinf yoshi o‘qish savodxonligining poydevori qo‘yiladigan davrdir. Cunningham va Stanovich ta’kidlaganidek, o‘qish tajribasi bolaning lug‘at boyligi va umumiy bilimlariga ta’sir qiladi, o‘qishda erta orqada qolish esa vaqt o‘tishi bilan farqning kattalashishiga olib kelishi mumkin [6]. Shu bois boshlang‘ich sinflarda o‘qishni o‘rgatish metodikasini zamonaviy ilmiy asoslarga tayangan holda takomillashtirish muhim pedagogik vazifadir.

Amaliyotda o‘qish darslari ko‘pincha matnni ovoz chiqarib o‘qish va savollarga javob berish bilan cheklanib qolishi mumkin; tushunish strategiyalarini ochiq o‘rgatish, lug‘at ustida tizimli ishlash, o‘qishga motivatsiya va formativ baholash esa yetarli e’tibor olmasligi ehtimoli bor. Maqolaning maqsadi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy metodik yondashuvlarini tizimlashtirish va ularni dars amaliyotida qo‘llash namunasini taklif etishdir.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: (1) o‘qish savodxonligining mazmuni va tarkibiy qismlarini aniqlash; (2) dekodlash va ravonlikni rivojlantirish metodikasini tahlil qilish; (3) matnni tushunish strategiyalarini o‘rgatish va lug‘at ustida ishlash yo‘llarini asoslash; (4) motivatsiya, baholash va raqamli vositalardan foydalanish masalalarini yoritish hamda dars namunasini taklif etish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

PIRLS tizimida o‘qish savodxonligi yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati sifatida ta’riflanadi. Unda o‘qishning ikki asosiy maqsadi — adabiy tajriba olish hamda axborotni olish va undan foydalanish — farqlanadi, tushunish jarayonlari esa to‘rt guruhga bo‘linadi: matnda aniq berilgan axborotni topish; sodda xulosa chiqarish; g‘oya va axborotni sharhlash va umumlashtirish; mazmun va til vositalarini baholash [13].

Gough va Tunmer taklif etgan «o‘qishning sodda modeli» (Simple View of Reading) o‘qishni tushunish dekodlash va tilni tushunish ko‘nikmalarining o‘zaro ta’siri natijasi ekanini ifodalaydi [9]. Bu model ikkala komponentni alohida rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi: dekodlashda muvaffaqiyatli bola tilni tushunishda zaif bo‘lsa, o‘qishni tushunishda ham qiyinchilikka uchrashi mumkin. Milliy o‘qish paneli (AQSh) o‘qitishning besh asosiy yo‘nalishini — fonematik xabardorlik, fonika, ravonlik, lug‘at va matnni tushunish strategiyalarini — ajratib ko‘rsatgan [14]. Qayd etish kerakki, bu tadqiqotlarning katta qismi ingliz tili materialiga asoslangan, shu sababli ularni o‘zbek tiliga moslashtirishda til xususiyatlari hisobga olinishi lozim.

Duke va Pearson samarali tushunish o‘qitishining elementlari sifatida strategiyalarni ochiq tushuntirish, modellashtirish, hamkorlikda qo‘llash va mustaqil qo‘llashgacha bosqichma-bosqich o‘tishni ko‘rsatgan [7; 17]. Palincsar va Brown taklif etgan o‘zaro o‘qitish

(reciprocal teaching) bashorat qilish, savol berish, tushunarsiz joylarni aniqlash va qisqacha bayon qilishdan iborat to‘rt strategiyani guruhdagi dialog orqali o‘rgatadi [16]. Snow esa o‘qishni tushunishni o‘quvchi, matn va o‘qish faoliyati o‘zaro ta’sirida yuzaga keladigan jarayon sifatida talqin qiladi [20]. Bu fikr dars amaliyoti uchun muhim xulosa beradi: o‘qituvchi faqat matn mazmuniga emas, o‘quvchining tayyorgarligi va o‘qish topshirig‘ining mazmuniga ham e’tibor qaratishi kerak.

Motivatsiya jihatidan Guthrie va Wigfield o‘qishga jalb etilganlikni (engagement) o‘qish natijalarining muhim omili sifatida ko‘rsatgan [10]. Guthrie va hamkasblarining «Konsepsiyaga yo‘naltirilgan o‘qish ta’limi» (CORI) bo‘yicha tadqiqotida fan mazmuni, o‘qish strategiyalari va motivatsion qo‘llab-quvvatlashni birlashtirgan yondashuv o‘qishni tushunish va jalb etilganlikni oshirgani qayd etilgan [11]. Mol va Bus meta-tahlili esa kitob bilan tanishuv hajmi va o‘qish ko‘nikmalari o‘rtasida bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatgan [12]. Rosenblatt’ning transaktsion nazariyasi o‘qishni matn va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayoni sifatida talqin qilib, o‘quvchining shaxsiy tajribasi va munosabatini mazmun yaratishning ajralmas qismi deb hisoblaydi [19].

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Unda ilmiy va me’yoriy manbalarni tahlil qilish va tizimlashtirish, qiyosiy-tahliliy usul hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Maqolada eksperimental ma’lumotlar keltirilmagan; taklif etilgan dars namunasi va rubrika metodik tavsiya xarakteriga ega bo‘lib, keyingi bosqichda pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirilishi lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. O‘qish savodxonligining tarkibiy qismlari va metodik yo‘nalishlar

Yuqoridagi nazariy qarashlarni umumlashtirib, boshlang‘ich sinfda o‘qish savodxonligini beshta o‘zaro bog‘liq tarkibiy qism orqali tavsiflash mumkin: dekodlash (tovush-harf muvofiqligi va so‘zni o‘qish), ravonlik, lug‘at boyligi, matnni tushunish va o‘qishga motivatsiya. 1-jadvalda har bir qismning mohiyati va asosiy metodik yo‘nalishi keltirilgan.

1-jadval. O‘qish savodxonligining tarkibiy qismlari va metodik yo‘nalishlar

Tarkibiy qism	Mohiyati	Asosiy metodik yo‘nalish	Dars amaliyotidan misol
Dekodlash	Tovush va harf muvofiqligi, bo‘g‘in va so‘zni to‘g‘ri o‘qish	Tovush tahlili, bo‘g‘inlab va butun so‘z o‘qish mashqlari	Tovushni ajratish, so‘z zanjiri, bo‘g‘in kartochkalari
Ravonlik	To‘g‘ri, o‘rtacha tezlikda va ifodali o‘qish	Takroriy o‘qish, juftlikda o‘qish, ifodali o‘qish	Qisqa parchani uch marta o‘qib, o‘z o‘qishini kuzatish
Lug‘at boyligi	So‘z ma’nosini bilish va nutqda qo‘llash	So‘z ustida tizimli ishlash, kontekstdan ma’no chiqarish	«So‘z devori», sinonim va antonimlar bilan ishlash

Tarkibiy qism	Mohiyati	Asosiy metodik yo‘nalish	Dars amaliyotidan misol
Matnni tushunish	Mazmunni anglash, xulosa chiqarish, baholash	Strategiyalarni ochiq o‘rgatish, o‘zaro o‘qitish	O‘qishdan oldin bashorat, o‘qish jarayonida savol, o‘qishdan keyin qisqacha bayon
Motivatsiya	O‘qishga qiziqish va mustaqil o‘qish odati	Tanlov imkoniyati, sinf kutubxonasi, o‘qigan haqida suhbat	«Haftaning kitobi», o‘qish kundaligi

2. Dekodlash va ravonlikni rivojlantirish

Ehri so‘zlarni o‘qish ko‘nikmasi bosqichma-bosqich — so‘zni harflar orqali ketma-ket o‘qishdan, ko‘rgan so‘zni tez tanishgacha — rivojlanishini tasvirlagan [8]. O‘zbek tilining lotin yozuvi tovush va harf muvofiqligi jihatidan nisbatan shaffof bo‘lgani uchun dekodlash ko‘nikmasi ko‘pgina bolalarda tez shakllanishi mumkin. Biroq bu holat o‘qishni tushunish ko‘nikmasi o‘z-o‘zidan rivojlanishini anglatmaydi: bola matnni to‘g‘ri «tovushlab» o‘qib, mazmunini anglamasligi mumkin. Shu sababli dekodlashdagi muvaffaqiyat tushunishni tekshirish bilan birga olib borilishi lozim. Shuningdek, jamiyatda ikki yozuvning (lotin va kirill) uchrashi sababli bolalarning yozuv bilan tanishuv muhiti turlicha bo‘lishi mumkin; o‘qituvchi ayniqsa maktabgacha tayyorgarligi turlicha bo‘lgan bolalar bilan individual ishlashi maqsadga muvofiq.

Ravonlik — to‘g‘ri, o‘rtacha tezlikda va ifoda bilan o‘qish bo‘lib, u dekodlash va tushunish o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi [18]. Ravonlikni rivojlantirishda o‘qituvchining namunaviy o‘qishi (modellashtirish), takroriy o‘qish, juftlikda o‘qish, xor bilan o‘qish va rollar bo‘yicha o‘qish kabi usullardan foydalaniladi. Bu yerda maqsad tezlikning o‘zi emas, balki ma’noga mos intonatsiya bilan o‘qishni shakllantirishdir; tezlikka haddan ortiq urg‘u berish tushunishga zarar yetkazishi mumkin.

Amaliy tartib sifatida haftalik takroriy o‘qish sikli tavsiya etiladi: dushanba kuni o‘qituvchi qisqa parchani namunaviy o‘qiydi; seshanbadan payshanbagacha bolalar juftlikda navbat bilan o‘qiydi va sherigi qisqa fikr bildiradi («Sen ... yaxshi o‘qiding, ... ustida yana ishlaymiz»); juma kuni ixtiyoriy o‘quvchilar sinf oldida ifodali o‘qiydi. Bu tartib bolaga bir parchani bir necha marta o‘qish imkonini beradi, o‘z o‘qishini kuzatishga o‘rgatadi va xatodan qo‘rqmaslik muhitini yaratadi.

3. Matnni tushunish strategiyalarini ochiq o‘rgatish

Pearson va Gallagher tavsiflagan javobgarlikni bosqichma-bosqich o‘tkazish modeli strategiyani o‘rgatishda samarali asos bo‘ladi [17]. Unda «men qilaman» (o‘qituvchi strategiyani ovoz chiqarib fikrlash orqali namoyish etadi), «biz qilamiz» (sinf bilan birgalikda), «sherik bilan qilamiz» (juftlikda) va «o‘zim qilaman» (mustaqil) bosqichlari ketma-ket amalga oshiriladi. Bu yondashuv Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi g‘oyasi bilan hamohangdir [21]. Boshlang‘ich sinf uchun quyidagi strategiyalar ustuvor hisoblanadi:

- bashorat qilish: sarlavha va rasm asosida matn mazmunini taxmin qilish;
- savol berish: o‘qish jarayonida «Kim? Nima uchun? Nima bo‘ladi?» kabi savollar tuzish;

• aniqlashtirish: tushunarsiz so‘z yoki gapni aniqlash, qayta o‘qish, lug‘atdan foydalanish;

• tasavvur qilish: o‘qilganni ko‘z oldiga keltirish, rasm chizish;

• xulosa chiqarish: matnda aniq aytilmagan ma’noni dalillar asosida topish;

• qisqacha bayon qilish: asosiy g‘oyani 2–3 gapda ifodalash.

Modellashtirish bosqichida o‘qituvchining «ovoz chiqarib fikrlashi» o‘quvchilar uchun ko‘rinmas aqliy jarayonni ko‘rinadigan qiladi. Masalan, o‘qituvchi quyidagicha fikr yuritishi mumkin:

«Sarlavhada “do‘st” so‘zi bor, demak, hikoya do‘stlik haqida bo‘lsa kerak. Bu gapda “sodiq” so‘zi tushunarsiz ekan. Keyingi gapga qarayman: “Sodiq do‘st qiyin paytda ham yonida bo‘ldi”. Demak, “sodiq” — qiyin paytda ham tashlab ketmaydigan degani bo‘lishi mumkin.»

Shundan keyin o‘qituvchi o‘quvchilardan shu usulni juftlikda o‘zlari ham sinab ko‘rishni so‘raydi.

Palincsar va Brown modelini boshlang‘ich sinfda to‘rt kishilik guruhlarda moslashtirish mumkin: har bir bola navbat bilan «bashoratchi», «savolchi», «aniqlovchi» va «xulosachi» rolini bajaradi. Rollar kartochkalarda sodda tilda yoziladi, o‘qituvchi esa avval modelni sinf oldida namoyish etadi [16]. Dars tuzilmasi odatda uch bosqichdan iborat: o‘qishdan oldin, o‘qish jarayonida va o‘qishdan keyin. 2-jadvalda har bir bosqich uchun metod va misollar keltirilgan.

2-jadval. O‘qish darsining bosqichlari bo‘yicha metod va usullar

Bosqich	Maqsad	Metod va usullar	Misol
O‘qishdan oldin	Oldingi bilimni faollashtirish, bashorat qilish	Rasm bilan suhbat, «Bilaman – bilmoqchiman» jadvali, kalit so‘zlar bo‘yicha taxmin	Sarlavha va rasmga qarab: «Hikoya nima haqida bo‘ladi?»
O‘qish jarayonida	Tushunishni kuzatish, strategiyalarni qo‘llash	To‘xtab savol berish, izohli o‘qish, belgilash («+» bilaman, «?» tushunmadim)	Har abzasdan keyin bitta savol tuzish
O‘qishdan keyin	Umumlashtirish, baholash, ijodiy qo‘llash	Qisqacha bayon, rolli qayta hikoya, «hikoya xaritasi», fikr bildirish	Qahramon harakatiga baho berib, sababini aytish

4. Lug‘at boyligini rivojlantirish

Beck, McKeown va Kucan so‘zlarni uch qatlamga ajratishni taklif qiladi: kundalik nutqda keng uchraydigan so‘zlar; turli kontekstlarda uchraydigan va o‘qish uchun muhim so‘zlar; tor sohaga oid maxsus atamalar. Asosiy e’tibor ikkinchi qatlam so‘zlarini chuqur o‘rgatishga qaratiladi [4]. Boshlang‘ich sinfda bu «so‘z bilan tanishish – ma’nosini bola tushunadigan so‘z bilan izohlash – kontekstda qo‘llash – takroran uchratish» zanjiri orqali amalga oshirilishi mumkin.

Amaliyotda «so‘z devori», so‘z xaritasi (so‘z – ma’no – sinonim – antonim – gap), semantik klaster va so‘z o‘yinlaridan foydalanish mumkin. Muhimi, so‘zni ro‘yxatdan

yodlatish emas, o‘quvchi uni o‘z gapida ishlata olishiga erishishdir. O‘zbek tili so‘z yasalishining boyligidan foydalanib, o‘quvchilarga o‘zak va qo‘shimchalar orqali so‘z ma’nosini topishni ham o‘rgatish mumkin.

5. Motivatsiya va o‘qish madaniyatini shakllantirish

Guthrie va hamkasblari tadqiqotida o‘qishga qiziqishni oshiruvchi omillar qatoriga mazmunga bog‘liq maqsad, tanlov imkoniyati, qiziqarli matnlar, hamkorlik va o‘quvchining o‘z qobiliyatiga ishonchi kiritiladi [10; 11]. Bu quyidagi amaliyotlarga tayanadi:

- bolaga matn yoki kitobni tanlash imkoniyatini berish (cheklangan ro‘yxat doirasida);
- sinf kutubxonasi va «o‘qish burchagi» tashkil etish, kitoblarni muntazam yangilash;
- mustaqil o‘qish uchun har kuni qisqa muntazam vaqt ajratish;
- o‘qigan haqida suhbat: «Kitob menga nimani eslatdi?», «Men qahramon o‘rnida bo‘lsam...» kabi shaxsiy munosabatni bildiruvchi savollar [19];
- ota-onalar bilan hamkorlik: uyda birgalikda o‘qish va bolaga ovoz chiqarib o‘qib berish bo‘yicha oddiy tavsiyalar berish.

Mol va Bus tahlili bolalikda kitob bilan tanishuv ko‘lamining keyingi o‘qish ko‘nikmalari bilan bog‘liqligini ko‘rsatgani uchun [12], oila va maktab hamkorligi o‘qish madaniyatini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bilan birga, mustaqil o‘qishda «majburiy ro‘yxat» va qat’iy nazorat o‘rniga qiziqarli tanlov va suhbatni ustun qo‘yish maqsadga muvofiqdir.

6. Raqamli resurslar va integratsiyalashgan yondashuv

Zamonaviy darsda audiokitoblar, elektron kitoblar, interaktiv doska va ta’lim platformalari o‘qishni qo‘llab-quvvatlovchi vosita bo‘lishi mumkin: audio yordam matnni eshitib, ko‘z bilan kuzatib borish orqali ravonlik va lug‘atni rivojlantirishga xizmat qiladi; elektron kitoblardagi izohlar va tasvirlar tushunishni yengillashtiradi. Shu bilan birga raqamli vositalar bosma kitob bilan o‘qishni siqib chiqarmasligi, ekran vaqti cheklanishi va mazmunning yoshga mosligi o‘qituvchi tomonidan nazorat qilinishi zarur. Integratsiyalashgan yondashuv doirasida o‘qish savodxonligi nafaqat ona tili, balki atrof olam, matematika va tabiiy fanlar darslarida ham rivojlantiriladi: masalan, matematik masala matnini tahlil qilish yoki atrof olam bo‘yicha axborot matnidan asosiy ma’lumotni ajratish orqali. Fan mazmuni va o‘qish strategiyalarini birlashtirish CORI yondashuvining ham asosiy g‘oyalaridan biridir [11].

7. O‘qish savodxonligini baholash

Formativ baholash o‘qituvchiga o‘qitishni o‘quvchining haqiqiy ehtiyojiga moslashtirish imkonini beradi [5]. Boshlang‘ich sinfda quyidagi usullar qo‘llanishi mumkin: kuzatuv varaqasi (o‘qishdagi xatolar turi, intonatsiya, o‘z-o‘zini tuzatish); qayta hikoya qilish va savollarga og‘zaki javob; «uch xil savol» topshirig‘i (matnda aniq berilgan axborot, xulosa chiqarish, shaxsiy fikr) — bu PIRLS tushunish jarayonlariga mos keladi [13]; o‘qish portfeli va o‘qish kundaligi. Baholash o‘quvchilarni bir-biri bilan solishtirishga emas, har bir bolaning o‘z o‘sishini ko‘rsatishga yo‘naltirilishi kerak. 3-jadvalda qayta hikoya qilishni baholash rubrikasi namunasi berilgan.

3-jadval. Qayta hikoya qilishni baholash rubrikasi

Mezon	3 ball	2 ball	1 ball
Voqealar ketma-ketligi	Asosiy voqealarni to‘g‘ri tartibda aytadi	Ayrim voqealar tartibi buziladi	Voqealarni tartibsiz yoki bo‘laklab aytadi
Asosiy g‘oya	Asosiy g‘oyani o‘z so‘zi bilan ifodalaydi	G‘oyani qisman ifodalaydi	G‘oyani aniqlay olmaydi
Qahramon va sabab	Qahramon harakati sababini dalil bilan tushuntiradi	Sababni dalilsiz aytadi	Sababni ko‘rsata olmaydi
Til va lug‘at	Matndagi yangi so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llaydi	Ayrim yangi so‘zlarni qo‘llaydi	Yangi so‘zlarni qo‘llamaydi

8. Amaliy model: o‘qish darsi namunasi

Yuqoridagi yondashuvlarni birlashtirib, 4-sinf «Ona tili va o‘qish savodxonligi» darsi uchun (45 daqiqa) quyidagi tuzilma tavsiya etiladi. Mavzu: «Do‘stlik haqida hikoya» (150–200 so‘zli matn).

• Motivatsiya va bashorat (7 daqiqa): sarlavha va rasm asosida suhbat, «bilaman – bilmoqchiman» jadvalining dastlabki ikki ustunini to‘ldirish, 2–3 ta yangi so‘zni tanishtirish.

• Namunaviy o‘qish va modellashtirish (8 daqiqa): o‘qituvchi matnning birinchi qismini ovoz chiqarib o‘qiydi va fikrlashini namoyish etadi («Bu so‘z tushunarsiz, men uni gapning davomiga qarab topaman»).

• Guruhdagi o‘zaro o‘qitish (15 daqiqa): to‘rt kishilik guruhlarda rollar (bashoratchi, savolchi, aniqlovchi, xulosachi) bo‘yicha matnning qolgan qismi o‘qiladi.

• Umumlashtirish (8 daqiqa): «hikoya xaritasi» (qahramonlar – muammo – yechim – xulosa) to‘ldiriladi, guruhlar natijalarini ulashadi.

• Baholash va refleksiya (7 daqiqa): har bir o‘quvchi «uch xil savol» topshirig‘iga yozma javob beradi, «Bugun men nimani o‘rgandim?» savoli bo‘yicha qisqa refleksiya o‘tkaziladi.

O‘qituvchi har darsda bir necha o‘quvchini kuzatuv varaqasi orqali baholab boradi; shu tariqa bir necha hafta ichida butun sinf kuzatuvdan o‘tadi. Matn tanlashda o‘quvchilarning yoshi, lug‘at darajasi va tarbiyaviy mazmunning mosligi hisobga olinadi.

9. Qiyinchiliklar va tavsiyalar

Metodlarni joriy etishda sinfdagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi, matn va kitoblar tanlovining cheklanganligi, o‘qituvchi uchun qo‘shimcha tayyorgarlik zarurligi hamda o‘quvchilar tayyorgarligidagi katta farq qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Bunday holatlarda quyidagilar tavsiya etiladi:

• strategiyalarni birdaniga emas, har chorakda bittadan joriy etish;

• sinf kutubxonasini o‘quvchilar va ota-onalar ishtirokida kengaytirish;

• tayyorgarligi past o‘quvchilar bilan qisqa kichik guruhli mashg‘ulotlar o‘tkazish;

• o‘qituvchilar metodik birlashmasida dars namunalari va kuzatuv varaqalari bilan almashish.

Tadqiqotning cheklovlari shundaki, maqola empirik ma’lumotlarga emas, nazariy tahlilga asoslangan va keltirilgan xorijiy tadqiqotlarning ko‘pchiligi ingliz tili materialida

o‘tkazilgan. Shu sababli taklif etilgan yondashuvlarni o‘zbek tili xususiyatlariga moslashtirish va pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirish keyingi tadqiqotlarning vazifasi hisoblanadi.

XULOSA

Olib borilgan tahlil quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. O‘qish savodxonligi dekodlash, ravonlik, lug‘at boyligi, matnni tushunish va motivatsiyadan iborat o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi; ularning birini e’tibordan chetda qoldirish umumiy natijaga ta’sir qilishi mumkin.

2. Matnni tushunish strategiyalarini (bashorat, savol berish, aniqlashtirish, xulosa chiqarish, qisqacha bayon) ochiq o‘rgatish va javobgarlikni bosqichma-bosqich o‘quvchiga o‘tkazish boshlang‘ich sinf uchun samarali metodik yondashuv hisoblanadi.

3. Lug‘at ustida tizimli ishlash va o‘quvchining so‘zni o‘z nutqida qo‘llashiga e’tibor qaratish o‘qishni tushunishning muhim sharti bo‘lib xizmat qiladi.

4. O‘qishga motivatsiya tanlov imkoniyati, sinf kutubxonasi, o‘qigan haqida suhbat va oila bilan hamkorlik orqali shakllantiriladi; raqamli vositalar bosma kitobni to‘ldiruvchi sifatida nazorat ostida qo‘llanishi kerak.

5. Formativ baholash (kuzatuv varaqasi, qayta hikoya rubrikasi, uch xil savol) o‘qitishni o‘quvchi ehtiyojiga moslashtirish imkonini beradi; taklif etilgan dars namunasi va rubrikalar pedagogik tajriba-sinovda tekshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-son Farmoni, 2019-yil 29-aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar.
4. Beck I. L., McKeown M. G., Kucan L. Bringing Words to Life: Robust Vocabulary Instruction. 2nd ed. – New York: Guilford Press, 2013.
5. Black P., Wiliam D. Inside the black box: Raising standards through classroom assessment // Phi Delta Kappan. – 1998. – Vol. 80, No. 2. – P. 139–148.
6. Cunningham A. E., Stanovich K. E. What reading does for the mind // American Educator. – 1998. – Vol. 22, No. 1–2. – P. 8–15.
7. Duke N. K., Pearson P. D. Effective practices for developing reading comprehension // Farstrup A. E., Samuels S. J. (Eds.). What Research Has to Say About Reading Instruction. 3rd ed. – Newark, DE: International Reading Association, 2002. – P. 205–242.
8. Ehri L. C. Learning to read words: Theory, findings, and issues // Scientific Studies of Reading. – 2005. – Vol. 9, No. 2. – P. 167–188.
9. Gough P. B., Tunmer W. E. Decoding, reading, and reading disability // Remedial and Special Education. – 1986. – Vol. 7, No. 1. – P. 6–10.

10. Guthrie J. T., Wigfield A. Engagement and motivation in reading // Kamil M. L., Mosenthal P. B., Pearson P. D., Barr R. (Eds.). Handbook of Reading Research. Vol. 3. – Mahwah, NJ: Erlbaum, 2000. – P. 403–422.
11. Guthrie J. T., Wigfield A., Barbosa P. et al. Increasing reading comprehension and engagement through Concept-Oriented Reading Instruction // Journal of Educational Psychology. – 2004. – Vol. 96, No. 3. – P. 403–423.
12. Mol S. E., Bus A. G. To read or not to read: A meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood // Psychological Bulletin. – 2011. – Vol. 137, No. 2. – P. 267–296.
13. Mullis I. V. S., Martin M. O. (Eds.). PIRLS 2021 Assessment Frameworks. – Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, 2019.
14. National Reading Panel. Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and Its Implications for Reading Instruction. – Washington, DC: National Institute of Child Health and Human Development, 2000.
15. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019.
16. Palincsar A. S., Brown A. L. Reciprocal teaching of comprehension-fostering and comprehension-monitoring activities // Cognition and Instruction. – 1984. – Vol. 1, No. 2. – P. 117–175.
17. Pearson P. D., Gallagher M. C. The instruction of reading comprehension // Contemporary Educational Psychology. – 1983. – Vol. 8, No. 3. – P. 317–344.
18. Rasinski T. Creating fluent readers // Educational Leadership. – 2004. – Vol. 61, No. 6. – P. 46–51.
19. Rosenblatt L. M. The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work. – Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978.
20. Snow C. Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension. – Santa Monica, CA: RAND, 2002.
21. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.